

نگاهی بر نسل های ماهی و زیستگاه آن ها در افغانستان

پوهندوی دکتور سید ابراهیم فرخاری

دیپارتمنت پرورش حیوانات ، پوهنځی علوم وترنری ، پوهنتون کابل ، کابل افغانستان

ایمیل : sifarkhary@gmail.com

چکیده

افغانستان یک کشور محاط به خشکه می باشد و به بحر راه ندارد؛ اما یک تنوع بسیار وسیع در میان ماهیان این کشور با بیشتر از ۱۰۱ نوع ماهی در ده فامیل وجود دارد. در افغانستان سه دریای بزرگ وجود دارد که اکثریت انواع ماهی در این دریاها زیست می کنند: دریای کابل ۴۴، دریای آمو ۲۹ و دریای هلمند ۲۲ نوع ماهی را در خود جای داده است. اکثریت مطلق مطالعات انجام شده مربوط به سال ها پیش بوده و تمامی دریاهاى افغانستان را شامل نمی شوند. بنابراین ، ضرورت مبرم به مطالعات جدید وجود دارد تا دانسته شود که آیا همه این نسل ها هنوز هم وجود دارند یا نه؟ و ممکن انواع زیادی از ماهی ها در گوشه و کنار افغانستان وجود داشته باشند که تا حال مورد شناسایی قرار نگرفته اند.

اصطلاحات کلیدی: ماهی ؛ تنوع حیات ؛ افغانستان ؛ دریا ؛ نسل های ماهی

A Review on Fish Breeds and their Locality in Afghanistan

Asstt. Prof. Sayed Ibrahim Farkhary

Department of Animal Production, Faculty of Veterinary Science, Kabul University,
Kabul, Afghanistan

Email: sifarkhary@gmail.com

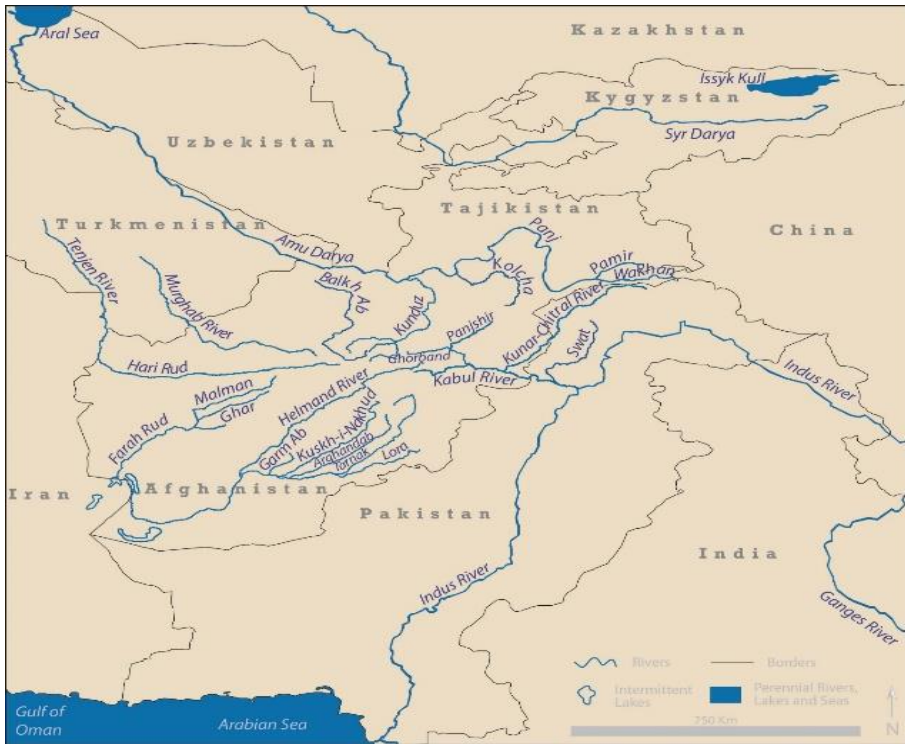
Abstract

Afghanistan is landlocked with a diverse fish variety, with more than 101 species in 10 families. Most of the species belong to the Cyprinidae family, with almost 50 species. Three major drainage basins include most of the fish species in Afghanistan: the Kabul River basin draining to the Indus River of Pakistan includes the majority (with 44 species), the Amu Darya draining to the Aral Sea is second (with 29 species), and the Helmand River basin draining to the Sistan terminal lakes on the Iranian border is third (with 22 species). All of the studies about the fish biodiversity of Afghanistan were done in the 20th century, and these studies did not cover all rivers in Afghanistan. Studies must confirm that the species mentioned exist after many years of warfare. Moreover, many other species might not have been discovered yet.

Keywords: Fish; Biodiversity; Afghanistan; River; Fish Breeds

مقدمه

افغانستان کشوری است که در مرکز آسیا موقعیت داشته و کاملاً محاط به خشکه می‌باشد. با وجود این که هیچ راهی به بحر ندارد، خوش‌بختانه دارای کوه‌های مرتفعی می‌باشد که از دامنه‌های آن‌ها دریا‌های بزرگ و کوچک سرازیر می‌شوند. این دریاها انواع گوناگون ماهی را در خود جای داده‌اند. در میان دریا‌های افغانستان سه دریای بزرگ به نام‌های دریای آمو با جریان پیدا کردن به جهیل ارال ازبکستان، دریای کابل با ریختن به دریای سند پاکستان و دریای هلمند با رفتن به جهیل‌های سیستان ایران وجود دارند که بیشترین انواع ماهی را در خود جای داده‌اند (شکل ۱).

شکل ۱: دریا‌های افغانستان (UNIVERSITY OF NEBRASKA OMAHA)

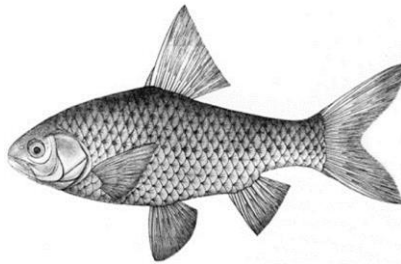
افغانستان بیش از چهار دهه جنگ و نابسامانی را تجربه کرده است. این جنگ‌های خانمانسوز بالای نسل‌های موجود ماهی در افغانستان تأثیر منفی گذاشته است. علاوه بر جنگ، ماهی‌گیری غیرقانونی و مفراط با استفاده از ابزار و وسایل غیر مجاز مثل طورهای دارای سوراخ‌های کوچک، بمب دستی، مواد زهری و شاک برقی سبب کاهش چشم‌گیر جمعیت‌های ماهی در دریا‌های افغانستان شده است. از جانب دیگر، نبود بدیل غذایی در استفاده از ماهی دریا سبب کم شدن جمعیت ماهی و از بین رفتن نسل‌های آن گردیده است.

در مرور حاضر انواع ماهی‌یی که در افغانستان شناسایی شده اند، به معرفی گرفته می‌شود تا از طرفی، سطح آگاهی اهل خبره افغانستان پیرامون نسل‌های ماهی بالا برود و از جانب دیگر توجه لازم جهت تحقیق، حفظ و بقای نسل‌های ماهی از جانب مسئولین و مردم مبذول گردد.

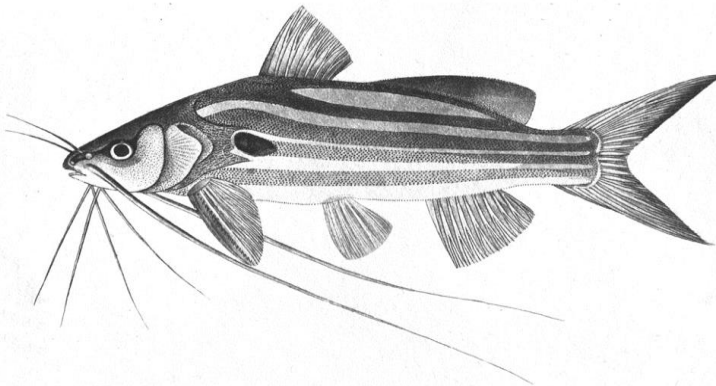
نسل‌ها و زیستگاه آن‌ها

بیشتر از ۱۰۱ نوع ماهی در افغانستان شناسایی شده است. اکثریت مطلق آن‌ها مربوط به خانواده‌های چون *Cyprinidae*، *Acipenseridae*، *Sisoridae*، *Nemacheilidae*، *Cobitidae*، *Salmonidae*، *Bagridae* و *Channidae* می‌شوند. این کثرت انواع در کشور محاط به خشک‌ه‌یی چون افغانستان توجه همه را به خود جلب کرده است (۱، ۵، ۶، ۸).

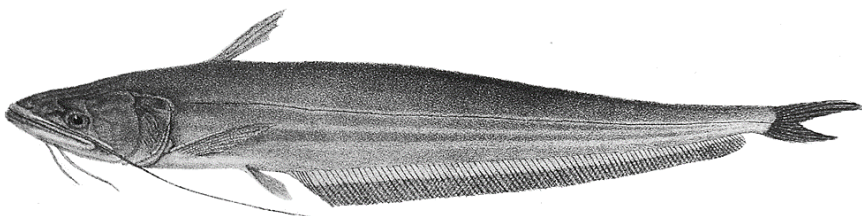
طبق مطالعات، بیشترین تعداد انواع ماهی که به ۴۴ نوع می‌رسد، در دریای کابل زیست می‌کنند. اما زمانی که به گزارشات پاکستانی توجه شود دیده می‌شود که شاید بیشتر از ۴۴ نوع ماهی دریای کابل وجود داشته باشد. بیشترین ماهی منتشره‌ی این دریا مشمول شیرماهی (*Schizothorax*)، سگ‌ماهی (*Triplophysa*) و لقه‌ماهی (*Glyptosternon*) می‌شود. مگر یک طیف وسیعی از انواع ماهی‌های مربوط به جنوب آسیا نیز در این دریا وجود دارند. تعدادی از انواع مربوط به دریای کابل که توجهات را به خود جلب کرده اند در اشکال ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸ دیده می‌شوند (۲).

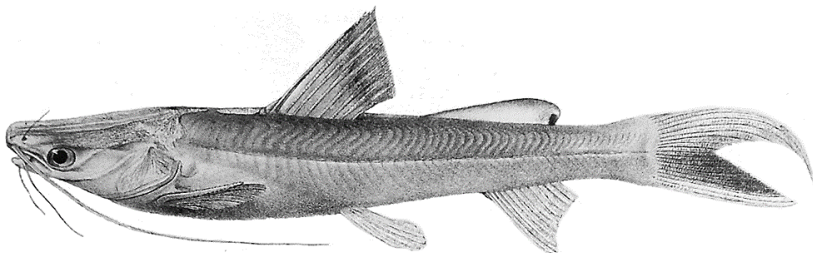
شکل ۲: *Barbodes sarana* (خانواده *Cyprinidae*)، از دریای کابل (۱)

شکل ۳: *Mystus tengara* (خانواده *Bagridae*)، از دریای کابل (۱)

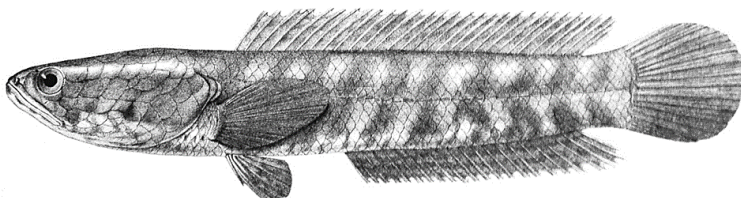
شکل ۴: *Wallago attu* (خانواده Siluridae). از دریای کابل (۱)

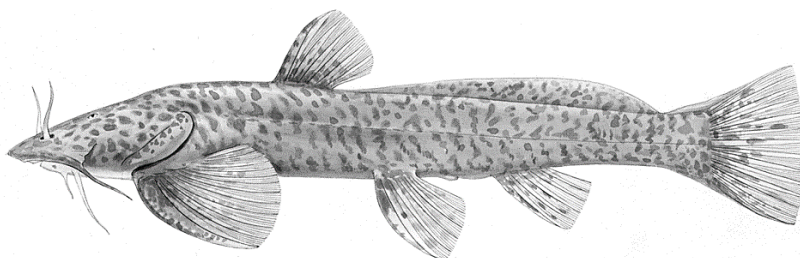
شکل ۵: *Sperata seenghala* (خانواده Bagridae). از دریا کابل (۱)

شکل ۶: *Mastacembelus armatus* (خانواده Mastacembelidae). از دریای کابل (۱)

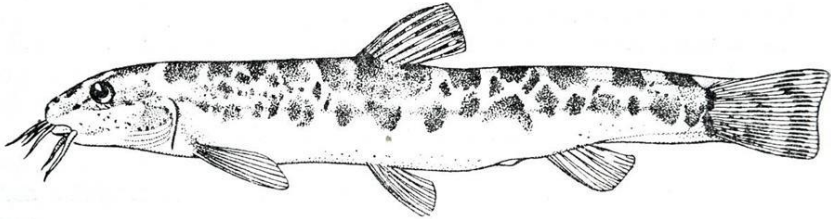
شکل ۷: *Channa punctata* (خانواده Channidae). از دریای کابل (۱)

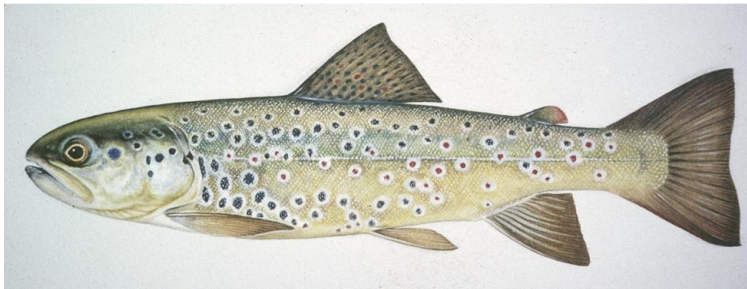
شکل ۸: *Glyptosternon reticulatum* (خانواده Sisoridae). از دریای آمو و دریای کابل (۱)

بعد از دریای کابل دریای آمو با ۲۹ نوع به درجه دوم قرار دارد. در دریای آمو نیز شیرماهی و لقه‌ماهی از جمله منتشرترین ماهی‌ها می‌باشند. علاوه بر این‌ها ماهی خال‌دار مربوط خانواده سالمونیدی به نام

Salmo Truta در قسمت‌های آغازین این دریا که مربوط ولایت بدخشان می‌شوند، یافت می‌گردد. تعدادی از انواع جالب موجود در دریای آمو قرار اشکال ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ می‌باشند. ۶ الی ۸ نوع ماهی در دریای مرغاب وجود دارند که آن‌ها در دریای آمو نیز وجود دارند (۲).

شکل ۹: Sabanjewia aralensis (خانواده Cobitidae)، از دریای آمو (۱)

شکل ۱۰: Salmo oxianus (خانواده Salmonidae)، از دریای آمو (۱)

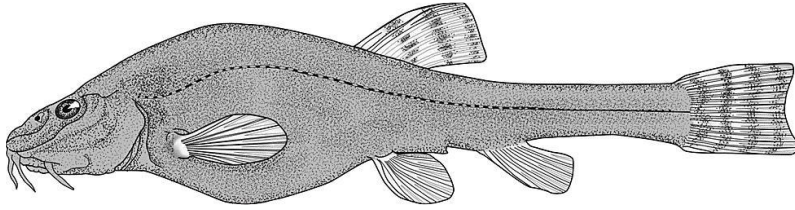
شکل ۱۱: Pseudoscaphirhynchus kaufmanni (خانواده Acipenseridae)، از دریای آمو (۱)

بعد از دریای کابل و دریای آمو دریای هلمند با ۲۲ نوع ماهی قرار دارد. منتشرترین ماهی در آن شیرماهی و سگ‌ماهی می‌باشد. از جمله انواعی که در این دریا جای گرفته اند ۱۰ نوع آن مشابه با ماهی‌های دریای آمو و دریای کابل می‌باشد (اشکال ۱۲ و ۱۳) (۱).

شکل ۱۲: Schizopygopsis stolickai (خانواده Cyprinidae)، از دریای آمو و هلمند (۱)

شکل ۱۳: *Triplophysa kullmanni* (خانواده Nemacheilidae)، از دریای هلمند (۱)

اگر انواع ماهی در دریا‌های افغانستان با پاکستان مقایسه شود، انواع موجود در آبی که از افغانستان به پاکستان سرازیر می‌شود، بیشتر از خود افغانستان می‌باشد. نکته جالب دیگر اینست که تعداد زیادی از انواع موجود در دریا‌های شمالی افغانستان در دریا‌های جنوبی افغانستان نیز موجود می‌باشند. در حالی که شرایط آب و هوای شمال افغانستان بیشتر متأثر از کشورهای آسیای میانه و جنوب افغانستان متأثر از کشورهای آسیای جنوبی می‌باشد. اکثریت این انواع با انواع موجود در اطراف همالیا نیز شباهت و نزدیکی دارند (۳).

بخش اعظمی از ماهیان افغانستان مربوط به رده Cypriniformes می‌شود که فامیلی Cyprinidae در جایگاه نخست و Nemacheilidae در جایگاه دوم این رده قرار دارد. بعد از رده Cypriniformes رده Siluriformes با در بر گرفتن ۱۱ نوع در اکثریت قرار دارد (۱). نام علمی اکثریت انواع ماهی موجود در افغانستان همراه با محل زیست و وضعیت آن‌ها در جدول ۱ ذکر گردیده است.

جدول ۱. انواع ماهی‌های موجود در افغانستان (۱،۲)

نام علمی	محل زیست	وضعیت
Acipenseridae		
<i>Acipenser nudiventris</i>	قسمت‌های بالایی دریای آمو	بومی
<i>Pseudoscaphirhynchus hermanni</i>	دریای آمو در نزدیک ترمذ	بومی
<i>Pseudoscaphirhynchus kaufmanni</i>	قسمت‌های بالایی دریای آمو	بومی
Salmonidae		
<i>Oncorhynchus mykiss</i>	در سال ۱۹۶۶ به دریای سالنگ و پنجشیر	معرفی شده
	معرفی شد	
<i>Salmo trutta</i>	قسمت‌های بالایی دریای آمو، بامیان و سالنگ	بومی
Cyprinidae		
<i>Abramis brama</i>	در جهیل‌های امتداد دریای آمو تا جهیل زرقول	بومی
<i>Abramis sapa</i>	دریای آمو	بومی
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	دریای مرغات و قسمت‌های بالایی دریای آمو	بومی

وضعیت	محل زیست	نام علمی
بومی	دریای آمو و خان آباد کندز	<i>Alburnoides taeniatus</i>
بومی	دریای کابل	<i>Amblypharyngodon mola</i>
بومی	دریای کابل	<i>Aspidoparia jaya</i>
بومی	مرزهای ایران و پاکستان	<i>Aspidoparia morar</i>
بومی	دریای آمو	<i>Aspiolucius esocinus</i>
بومی	دریای آمو	<i>Aspius aspius</i>
بومی	دریای آمو قسمت بدخشان	<i>Barbus brachycephalus</i>
بومی	دریای آمو در قسمت‌های بدخشان و کندز و دریای اندراب	<i>Barbus capito</i>
بومی	دریای کابل، دریای چمکنی خوست	<i>Barilius vagra</i>
بومی	هلمند، هریرود، ارغنداب، دریای آمو	<i>Capoeta capoeta</i>
بومی	مرزهای ایران	<i>Capoeta fusca</i>
بومی	دریای آمو، دریای خان آباد	<i>Capoetobrama kuschakewitschi</i>
معرفی شده	دریای کابل دریای آمو	<i>Carassius auratus</i>
بومی	دریای آمو	<i>Chalcalburnus chalcoides</i>
بومی	جلال آباد	<i>Cirrhinus burnesiana</i>
بومی	دریای کابل	<i>Cirrhinus reba</i>
بومی	دریای چمکنی	<i>Crossocheilus latius</i>
معرفی شده	دریای کابل	<i>Ctenopharyngodon idella</i>
بومی	مرز افغانستان و پاکستان	<i>Cyprinion watsoni</i>
بومی	دریای کابل، دریای مرغاب، دریای خان آباد	<i>Cyprinus carpio</i>
	کندز	
بومی	دریای کابل	<i>Danio devario</i>
بومی	دریای کابل	<i>Esomus danricus</i>
بومی	دریای زوهاب	<i>Garra gotyla</i>
بومی	دریای مرغاب، دریای هلمند	<i>Garra rossica</i>
بومی	مرز ایران	<i>Garra rufa</i>
بومی	دریای آمو، دریای مرغاب	<i>Gobio gobio</i>
معرفی شده	خان آباد کندز	<i>Hemiculter leucisculus,</i>
بومی	سیستان	<i>Hemigarra elegans</i>
معرفی شده	دریای کابل	<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo angra</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo dero</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo diplostomus</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo dyocheilus</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo gonius</i>
بومی	دریای کابل	<i>Labeo pangusia</i>

وضعیت	محل زیست	نام علمی
بومی	دریای آمو	<i>Leuciscus idus</i>
بومی	دریای مرغاب	<i>Leuciscus latus</i>
بومی	دریای کافرینگان	<i>Leuciscus lehmanni</i>
بومی	کافرینگان	<i>Leuciscus leuciscus</i>
بومی	دریای آمو	<i>Pelecus cultratus</i>
معرفی شده	خان آباد	<i>Pseudorasbora parva</i>
بومی	افغانستان	<i>Ptychobarbus conirostris</i>
بومی	دریای کابل	<i>Puntius conchonicus</i>
بومی	دریای کابل	<i>Puntius sarana</i>
بومی	دریای کابل	<i>Puntius sophore</i>
بومی	دریای سوات	<i>Punius ticto</i>
بومی	دریای آمو و خان آباد	<i>Rutilus rutilus</i>
بومی	دریای کابل	<i>Salmostoma bacaila</i>
بومی	دریای آمو	<i>Salmostoma punjabensis</i>
بومی	مرغاب	<i>Scardinius erythrophthalmus</i>
بومی	دریای سرخان	<i>Schizocypris brucei</i>
بومی	کافرینگان	<i>Schizocypris ladigesi</i>
بومی	دریای آمو	<i>Schizocypris stoliczkae</i>
بومی	سیستان	<i>Schizothorax anjac</i>
بومی	دریای کابل	<i>Schizothorax barbatus</i>
بومی	دریا کابل، دریای چمکنی	<i>Schizothorax chrysochlora</i>
بومی	دریای کابل	<i>Schizothorax edeniana</i>
بومی	دریای کابل و دریای هلمند	<i>Schizothorax esocinus</i>
بومی	بامیان	<i>Schizothorax gobioides</i>
بومی	دریای آمو و دریای هلمند	<i>Schizothorax intermedius</i>
بومی	پنجشیر، کنر	<i>Schizothorax labiatus</i>
بومی	دریای آمو	<i>Schizothorax microcephalus</i>
بومی	مرغاب	<i>Schizothorax pelzmani</i>
بومی	سالنگ، پنجشیر، پغمان	<i>Schizothorax plagiostomus</i>
بومی	سیستان	<i>Schizothorax schumacheri</i>
بومی	ادرسکن هرات	<i>Schizothorax zarudnyi</i>
بومی	دریای کابل	<i>Tor putitora</i>
بومی	زوهاب	<i>Tor zhobensis</i>
Cobitidae		
بومی	دریای هلمند	<i>Noemacheilus (Triplophysa) akhtari</i>
بومی	دریای کابل، دریای غوربند	<i>Noemacheilus (Schistura) alepidotus</i>
بومی	دریای آمو	<i>Noemacheilus (Triplophysa)</i>

وضعیت	محل زیست	نام علمی
بومی	دریای هلمند	Noemacheilus (Schistura)
بومی	دریای هلمند	Noemacheilus (Paracobitis)
بومی	مرز پاکستان	Noemacheilus (Triphophysa) Brahui
بومی	چترال	*Noemacheilus (Triphophysa) choprai
بومی	مرز پاکستان	*Noemacheilus (Schistura) corica
بومی	مرغاب، هریرود، هلمند	Noemacheilus (Paracobitis) cristatus
بومی	دریای آمو	*Noemacheilus (Deuterophysa) dorsalis
بومی	دریای هلمند	Noemacheilus (Triphophysa) farwelli
بومی	دریای غزنی	Noemacheilus (Paracobitis) ghazniensis
بومی	سیستان، ارغنداب، پغمان، دریای کابل	Noemacheilus (Triphophysa) griffithi
بومی	دریای غزنی	Noemacheilus (Schistura) kessleri
بومی	دشت ناور	Noemacheilus (Triphophysa) kullmanni
بومی	کافر نیگان	*Noemacheilus (Oreias) kuschakewitschi
بومی	مرغاب، خان آباد	Noemacheilus (Paracobitis)
بومی	دریای کابل	Longicauda
بومی	دریای مرغاب، دریای آمو، دریا هلمند	Noemacheilus (Paracobitis) malapterurus
بومی	سوات پاکستان	*Noemacheilus (Schistura) naseeri
بومی	دریای آمو	Noemacheilus (Orthias) oxianus
بومی	زوهاب	*Noemacheilus (Schistura) pakistanicus
بومی	افغانستان	Noemacheilus
بومی	دریای هلمند	Noemacheilus (Paracobitis) rhadineus
		Helmand; Tedzhen; Murgab; Pakistan; Zhub River drainage
بومی	دریای کابل	Noemacheilus (Schistura) sargadensis
بومی	دریای هلمند	*Noemacheilus (Triphophysa) stenurus
بومی	دریای آمو، دریای هلمند، بامیان	Noemacheilus (Triphophysa) stoliczkae
بومی	دریای آمو نزدیک پامیر	Noemacheilus (Triphophysa) tenuis
بومی	مرغاب، دریای آمو نزدیک پامیر	Sabanajewia aurata
Bagridae		
بومی	افغانستان	Mystus seenghala
بومی	افغانستان	Mystus tengara
بومی	دریای کابل	Rita rita
Siluridae		
بومی	افغانستان	Ompok bimaculatus
بومی	دریای کابل	Ompok canio

نسل‌های معرفی شده

معرفی نسل‌های خارجی در افغانستان به قرن بیستم بر می‌گردد. در سال ۱۳۴۵ فارم ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان در شهر کابل تأسیس گردید. در سال ۱۳۴۸ به تعداد ۳۰۰۰۰ ماهی انگشتی در فارم مذکور پرورش داده شده و به دریا‌های پنجشیر، بامیان، سالنگ و سردی رها گردیدند. از این‌که ماهی مذکور از طرف IUCN به‌حیث یک ماهی مهاجم تلقی شده است و یکی از بدترین انواع ماهی مهاجم می‌باشد (۴). این نوع ماهی نباید به این دریاها رها می‌شد. دلیل این‌که چرا این ماهی مهاجم در دریا‌های یاد شده رها گردیده اند، نا معلوم است.

چندین دهه جنگ خونین سبب از بین رفتن فارم مذکور گردید (۷). خوش‌بختانه فارم مذکور در سال ۱۳۸۳ به کمک کشور فرانسه دوباره احیا گردید و ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان تا حال در آن پرورش داده می‌شود.

همزمان با آغاز تأسیس فارم پرورشی ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان در کابل، فارم پرورش انواع کارپ خصوصاً کارپ علف‌خور و کارپ نقره‌یی در درونته ننگرها نیز تأسیس گردید و پرورش آن‌ها تا هنوز ادامه دارد. انواع کارپ به‌شکل قصدی در هیچ دریایی رها نشده اند؛ اما ممکن به‌شکل تصادفی وارد آب‌های کشور شده باشند. انواع کارپ به‌حیث ماهی مهاجم تقسیم‌بندی نشده اند، از همین‌رو وارد شدن آن‌ها به آب‌های کشور مهم تلقی نمی‌شود.

تا هنوز مطالعه‌یی در مورد تأثیرات ماهی‌های معرفی شده بالای تنوع ماهی در آب‌های افغانستان صورت نگرفته است.

نتیجه‌گیری

با وجود این‌که افغانستان یک کشور محاط به خشکه می‌باشد، یک تنوع وسیعی از ماهی را در خود جای داده است و این تنوع محصولی از دریا‌های ارزش‌مندی چون آمو، هلمند و کابل می‌باشد. این ماهی‌ها از جمله ماهی آب سرد و آب گرم بوده که نشان‌گر قابلیت زیست و پرورش هردو ماهیان آب سرد و آب گرم در افغانستان می‌باشد و معرفی و اعمار فارم‌های پرورش ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان در کابل و کارپ در ننگرها نیز بیان‌گر این موضوع می‌باشد.

تحقیقاتی که در مورد ماهی‌های افغانستان صورت گرفته است، مربوط به قرن بیستم بوده و تقریباً بیشتر از ۴۰ سال از آن می‌گذرد و در تحقیقات فوق‌اکثریت دریا‌های کوچک و دورافتاده شامل نشده اند. علاوه‌تاً، جنگ‌ها، ماهی‌گیری بی‌رویه و مفرط و تغییرات محیطی که طی سالیان متمادی رخ داده است، ممکن سبب تغییرات در جمعیت و تنوع ماهیان موجود در افغانستان شده باشند. از همین‌رو نیاز به

تحقیق دوباره در مورد موجودیت ماهی‌های شناسایی شده و شناسایی انواع جدید ماهی در تمام افغانستان می‌باشد.

ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان یکی از انواع مهاجم بوده که بالای تنوع حیات تأثیر منفی بجا می‌گذارد و نباید به دریا‌های افغانستان رها گردد؛ اما در دریا‌های چون پنجشیر، سالنگ، بامیان و سردی رها گردیده است. دلیل این‌که چرا قزل‌آلای رنگین‌کمان به چنین دریا‌هایی رها شده است؟ معلوم نیست. چنین کارهای ناسنجیده بدون مشوره با متخصصین بخش از طرف حکومت منجر به تغییرات جبران‌ناپذیر تنوع حیات می‌گردد. برای دریافت تأثیرات رهاسازی قزل‌آلای رنگین‌کمان بالای تنوع حیات در دریا‌های مذکور نیاز به تحقیق می‌باشد تا معلوم گردد چه تأثیراتی بالای تنوع حیات گذاشته است.

منابع

- (1) Coad BW. Fishes of Afghanistan, an annotated checklist. Publications in Zoology. National Museums of Canada. 1981; 14.
- (2) Coad BW. Native fish biodiversity in Afghanistan. Iran. J. Ichthyol. 2015; 2, pp. 227-234.
- (3) Kottelat M, Whitten T. Freshwater biodiversity in Asia with special reference to fish. World Bank Technical Paper. 1996; pp. 343, 59.
- (4) Lowe S, Browne M, Boudjelas SM, De Poorter. 100 of the World's Worst Invasive Alien Species: A selection from the Global Invasive Species Database. 2000.
- (5) Menon A G K. Check list - fresh water fishes of India. Rec. Zool. Surv. India, Misc. Publ., Occas. Pap. 1999; 175, pp. 234-59.
- (6) Nalbant T T, Bianco PG. The loaches of Iran and adjacent regions with description of six new species (Cobitoidea). Ital. J. Zool. 1996; 65, pp. 109-25.
- (7) Petr T. Coldwater fish and fisheries in Afghanistan. FAO Fish. Tech. pp. 1999; 385, 138 -148.
- (8) Talwar PK, Jhingram AG. Inland fishes of India and adjacent countries. A.A. Balkema, Rotterdam. 1991.